

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ФАКУЛЬТЕТ ІНФОРМАЦІЙНИХ І ПРИКЛАДНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ

Радзіховська Анастасія Олександрівна

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
інформаційних систем управління,
д-р екон. наук, професор
_____ Ольга АНІСІМОВА
«_____» _____ 20__р.

**ЕТИКА ТА КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ
В НАЦІОНАЛЬНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ**

Спеціальність 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа
Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Керівник:
Галина ЛУКАШ, д-р. філол. наук.,
професор, професор кафедри
інформаційних систем управління

Оцінка: ____/____/_____
(бали за шкалою ЕКТС/за національною шкалою)
Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця – 2025

АНОТАЦІЯ

Радзіховська А. О. Етика та культура спілкування в національному інформаційному просторі. Спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», освітня програма «Документознавство та інформаційна діяльність». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2025. 54 с.

У кваліфікаційній (бакалаврській) роботі досліджено особливості трансформації етичних норм та культури спілкування в умовах цифровізації сучасного суспільства. Показано динаміку основних тенденцій цифрових комунікацій, вплив новітніх інформаційних технологій на міжособистісні, професійні та масові комунікативні практики. Встановлено переваги й недоліки цифрового спілкування, проаналізовано основні соціально-психологічні ризики, пов'язані з динамікою агресії, формуванням цифрової самотності та маргіналізації окремих груп. У роботі проведено соціологічне опитування, узагальнено статистичні та емпіричні дані щодо рівня цифрової етики в Україні, розроблені й обґрунтовані пропозиції щодо підвищення культури та етики взаємодії в цифрових платформах і роль освіти у цьому процесі.

Ключові слова: етика, комунікація, цифрові технології, цифрова культура, цифрова грамотність, інформаційна безпека.

Табл. 8. Рис. 8. Бібліограф.: 32 найм. Дод. 1.

SUMMARY

Radzikhovska A. Ethics and culture of communication in the national information space. Specialty 029 Information, library and archival studies, educational program «Documentation and information services». Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2025. 54 p.

The bachelor's thesis explores the features of ethical standards' transformation and the culture of communication under the conditions of digitalization of contemporary society. The dynamics of the main trends in digital communications and the influence of new information technologies on interpersonal, professional and mass communication practices are demonstrated. The advantages and disadvantages of digital communication are determined; main social and psychological risks related to the growth of aggression, the formation of digital loneliness, and marginalization of certain groups are analyzed. The work presents a sociological survey, summarizes statistical and empirical data on the level of digital ethics in Ukraine, and develops substantiated proposals on improving culture and ethics of interaction in digital platforms as well as the role of education in this process.

Keywords: ethics, communication, digital technologies, digital culture, digital literacy, information security.

Tabl. 8. Fig. 8. Bibliography: 32 items. Add. 1.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТИКИ ТА КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ.....	6
1.1 Поняття та сутність етики в комунікаціях	6
1.2 Основні підходи до вивчення етики в цифрових комунікаціях	11
РОЗДІЛ 2.АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЕТИКИ ТА КУЛЬТУРИ ЦИФРОВИХ КОМУНІКАЦІЙ	15
2.1. Оцінка впливу цифрових технологій на культуру спілкування.....	15
2.2. Аналіз тенденцій розвитку цифрового спілкування	27
2.3. Переваги та недоліки цифрових комунікацій	32
РОЗДІЛ 3.РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕТИКИ ТА КУЛЬТУРИ ЦИФРОВОГО СПІЛКУВАННЯ.....	36
3.1. Пропозиції щодо покращення етики в цифрових платформах	36
3.2. Роль освіти у формуванні етичної культури спілкування	42
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ	47
ДОДАТКИ.....	51
Додаток А.Анкета соціологічного опитування: «Етика та культура спілкування у цифровому середовищі».....	51

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі, де цифрові комунікації стали невід’ємною частиною нашого щоденного життя, етика та культура спілкування набувають особливої важливості. Різке зростання використання цифрових платформ, таких як соціальні мережі, месенджери та інші комунікаційні технології, створює нові виклики та проблеми, пов’язані з етичними нормами і культурою взаємодії в онлайн-середовищі.

Серед вітчизняних та зарубіжних учених, які займалися даною проблематикою, варто виділити таких дослідників, як Н. Головіна, яка вивчала регулятивний потенціал інформаційної етики, та В. Воронкова, яка досліджувала філософію цифрової людини. З зарубіжних вчених, значний внесок зробили Джеймс Беннет та Хелен Кеннеді, які вивчали вплив цифрових медіа на культуру спілкування.

Незважаючи на великий масив досліджень, ряд проблем залишається недостатньо вирішеним або зовсім поза увагою дослідників. Зокрема, це питання етичної відповідальності під час онлайн-комунікацій, специфіка етичних норм у контексті різних культур та їх адаптація до цифрового середовища. Також мало досліджуються механізми забезпечення етичної поведінки користувачів у цифрових комунікаціях та роль технологій у формуванні культури спілкування.

Мета магістерської роботи – визначення специфіки етики та культури спілкування в національному інформаційному просторі, аналіз принципів комунікативної взаємодії в цифровому середовищі, а також розроблення стратегій і рекомендацій для підвищення рівня комунікативної культури в умовах сучасних інформаційних викликів.

Завдання дослідження:

1. Узагальнити існуючі підходи до вивчення етики в цифрових комунікаціях, визначивши ключові проблеми та перспективи розвитку в цій галузі.

2. Оцінити вплив цифрових технологій на культуру спілкування, досліджуючи, як вони змінюють поведінкові моделі користувачів.
3. Проаналізувати сучасний стан розвитку цифрового спілкування, визначивши основні тенденції та їх вплив на суспільство.
4. Визначити переваги та недоліки цифрових комунікацій, зокрема в контексті етичних норм та конфіденційності.
5. Розробити рекомендації щодо вдосконалення етики та культури цифрового спілкування на основі вивчених даних.
6. Запропонувати конкретні пропозиції для покращення етичних практик на цифрових платформах, враховуючи сучасні виклики.

Об'єкт дослідження: процеси та явища, пов'язані з етичними аспектами спілкування в цифрових комунікаціях.

Предмет дослідження: етичні норми та культурні особливості, що визначають поведінку користувачів на цифрових платформах.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів: отримані знання можуть бути використані для створення політик щодо регулювання онлайн-спілкування, вдосконалення корпоративних етичних кодексів у сфері ІТ та медіа. Розроблені рекомендації можуть бути застосовані в навчальних закладах і компаніях для підвищення культури спілкування в цифровому середовищі.

Структура кваліфікаційної (бакалаврської) роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У першому розділі розглядаються теоретичні основи етики в цифрових комунікаціях. Він включає аналіз основних теоретичних концепцій, що пояснюють сутність і роль етики у комунікаціях, а також різноманітні підходи до вивчення цифрової етики. У другому розділі проводиться аналіз сучасного стану етики та культури цифрових комунікацій. Розділ містить оцінку впливу цифрових технологій на культуру спілкування, визначення основних тенденцій розвитку цифрового спілкування, а також виявлення переваг і недоліків цифрових комунікацій. У третьому розділі надані рекомендації щодо вдосконалення етики та культури цифрового спілкування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТИКИ ТА КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ

1.1 Поняття та сутність етики в комунікаціях

У сучасному цифровому середовищі етичні засади та культура спілкування набувають особливої ваги, оскільки формують суспільну довіру та впливають на якість інформаційної взаємодії. Це зумовлює потребу в осмисленні та вдосконаленні комунікативних практик у національному інформаційному просторі. Етичні питання в комунікації завжди викликали сильні суспільні суперечки, але не завжди були ключовими у дослідницьких програмах академічних та наукових інституцій. Як зазначає І. Бондаренко, часто пов'язані з простими моральними перспективами або зведені до загальноприйнятих тверджень про добре чи погане соціальне поведіння [3, с. 15].

Попри це, все більше голосів наголошують на важливості етичної відповідальності всіх учасників публічної комунікації [6, с. 160]. Водночас вони вказують на брак етики як на один із найтривожніших знаків комунікативної діяльності. Це означає, що питання етики залишається актуальним і важливим у сфері комунікаційних досліджень.

Технологічні досягнення цифрової епохи, і особливо поширення Інтернету з численними можливостями для онлайн-комунікації, принесли нові проблеми та виклики в медіасередовище. Зокрема, це вплинуло на різні сектори, як-от журналістика, реклама, зв'язки з громадськістю [6, с. 28]. Як зазначають Н. Зражевська та інші, етика все більше не є чимось, що стосується тільки професіоналів [10, с. 192].

Комунікація – це використання доступних ресурсів для передачі інформації, натхнення, переконання, просвіти та зв'язку. Вона від початку є етичною

діяльністю [11, с. 352]. Етика займається вивченням цінностей, того, що має значення, і норм поведінки.

Дослідники визначили численні підходи до вивчення етики комунікації [12, с. 150]. Протягом історії неетична комунікація була одним із найнебезпечніших потенційних знарядь людства. У межах інституційних контекстів вона використовувалася для підтримки жадібності та корупції.

У той же час, мистецтво комунікації було інструментальним у пошуках правди, мудрості, справедливості та миру. Як стверджує Р. Лозовой, історично відповідальна та ефективна комунікація сприяла створенню зв'язків [16, с. 181].

Уся комунікація – міжособистісна, організаційна, в малих групах, масова, політична, інформаційна, технічна чи комерційна – відбувається в контексті, що включає цілі, засоби та обставини [10, с. 55]. Етична комунікація вимагає розуміння та реагування на кожен із цих трьох ключових елементів [3, с. 15]. Те, чого ми прагнемо досягти через комунікацію, як ми обираємо комунікувати і реальні наслідки комунікації є надзвичайно важливими особливостями етичної комунікації [8, с. 24].

Етика комунікації насамперед стосується вибору. Оскільки індивід або група має варіанти в певній ситуації, чинник моральної агенції вступає в дію [5, с. 28]. З моральною агенцією – відносною свободою вибирати свій шлях – приходить відповідальність [12, с. 75].

Хоча обставини часто обмежують вибір, ті, які взаємодіють з іншими, зазвичай мають певну моральну агенцію [16, с. 181]. У спілкуванні з другом або знайомим люди можуть обирати, чи уважно слухати іншого, чи намагатимуться маніпулювати або намагатимуться зрозуміти і з'єднатися?

У взаємодії з незнайомцями рішення зреагувати неприязно чи усміхнутися, виражає вибір і відповідальність. Численні фактори впливають на те, як людина реагує на обставини. Центральним для процесу обмірковування є загальний стан серця й розуму [14, с. 112]. У міжособистісній комунікації підхід визначають цілі, цінності, емоції та сприйняття [15, с. 267].

Структурні фактори теж мають значення [4, с. 100]. Люди часто опиняються в обставинах, визначених владними структурами поза їхнім контролем. Навіть у обмежених обставинах стан впливає на якість взаємодій [7, с. 93].

Це почуття якості пов'язане з особливістю моральної агенції в комунікаційних контекстах. Хоча цілі комунікатора важливі, важливі також засоби, які вони обирають [18, с. 310]. Прагнення співчутливо та дбайливо поділитися правдою сприяє зв'язку, довірі і полегшує реалізацію потенціалу комунікації [19, с. 102].

Центральність засобів в етичній комунікації особливо очевидна в дослідженнях соціальних рухів. Історично пошуки соціальної справедливості на тлі тиранії та гноблення мали безліч форм. Деякі засоби – такі як «випадкове» насильство, демонізація іншого та мова ненависті – були по суті етично підозрілими. Видатні світові лідери соціальної справедливості, такі як Махатма Ганді, Нельсон Мандела, Сесар Чавес і Мартін Лютер Кінг, зазначили, що засоби є завершеними цілями [24]. Це обговорення засобів і цілей веде до дослідження третього, пов'язаного елементу етичної комунікації: наслідки вибору. Таким чином, зосередження уваги було на «добрих» намірах і етичних засобах. Однак навіть найбільш благородні наміри й етичні засоби можуть завдати шкоди.

Незважаючи на багато спільного, різні культури відрізняються одна від одної. Деякі з цих відмінностей глибокі, наприклад, потенційно конкуруючі концепції «добра» [3, с. 85]. Тоді як одна група може віддавати перевагу інтересам, потребам і правам окремої людини, інша група віддає перевагу потребам та інтересам спільноти. У той час як одна група приймає певний духовний текст як авторитетний, інша відкидає той самий текст. У той час як одна група привілеює права власності на майно, інша вважає концепцію власності на землю загадковою.

Особливо показовими є світові релігії. З одного боку, монотеїстичні релігійні традиції, такі як іудаїзм, християнство та іслам, поділяють багато вірувань і цінностей. З іншого боку, однак, відмінності між цими групами пов'язані з насильством і війною [5, с. 35].

Навіть групи, які мають спільну релігійну належність, часто різко розходяться. Наприклад, у християнській релігійній традиції конфлікти між католиками та протестантами призвели до насильства та воєн і продовжують створювати серйозні проблеми для віруючих. Подібним чином конфлікти між різними мусульманськими сектами призвели до насильства та воєн у регіонах, де велика кількість людей приймає віру [27, с. 78].

Крім поділу як всередині, так і між культурними групами, люди в кожній групі мають унікальні набори характеристик і досвіду [30, с. 74]. Навіть люди, які, здається, мають тісні зв'язки, такі як генетичні чи сімейні, соціально-економічні чи спільна релігійна належність, подібний вік, спільна етнічна належність, раса, стать, емоційна орієнтація, фізичні здібності та обмеження, інтелектуальні навички чи інші важливі риси особистої ідентичності, все ж відрізняються один від одного.

Кожна людина є унікальною, має особливу сукупність матеріальних і філософських характеристик, які формують її або її особисту ідентичність. Ці відмінності допомагають інформувати життєвий досвід кожної людини, який, у свою чергу, допомагає сформувати унікальну лінзу сприйняття особистості та пов'язані з нею цінності, переконання, інтереси та потреби. Враховуючи такі відмінності між «конкретними» іншими, застереження «робити іншим те, що ви хочете, щоб вони зробили вам» обтяжує особливі обов'язки [22, с. 100]. Найважливіше те, що етичне спілкування вимагає розуміння конкретних потреб, інтересів, цінностей і переконань

Пов'язаною темою є визнання ролі позиції в комунікації та реагування на неї [12, с. 47]. Ця концепція поєднує риси ідентичності з відповідною динамікою влади. Розглянемо, наприклад, контекст університетської аудиторії. Професор наділений ієрархічною владою «керувати» класом, сприяти навчанню, оцінювати та виставляти оцінки студентам, призначати завдання тощо. В «ієрархії» класу очевидна інституційна влада професора [22, с. 100]. Проте поза контекстом аудиторії існує низка посадових осіб, чия ієрархічна влада має перевагу над

професорською, серед них декан, заступник з академічних питань, ректор університету тощо.

У цьому сенсі ієрархічний статус професора змінюється від контексту до контексту. Водночас особистість професора також відіграє важливу роль у динаміці влади. Раса, етнічна належність, стать, вік, фізичні риси та інші визначальні риси особистої ідентичності допомагають формувати відносини влади між професором і студентом в аудиторії, а також між «правлячою» владою в усій університетській ієрархії [27, с. 78].

Іншим ключовим фактором, що формує контекст, є те, як влада обговорюється в різних умовах. Наприклад, деякі професори приймають педагогічні стратегії, спрямовані на посилення авторитету студентів над власною освітою. Навчальні парадигми, зосереджені на навчанні, мають таку змінну динаміку влади. Подібним чином деякі адміністратори коледжів відкидають парадигму «суверенної влади», згідно з якою влада регулярно (а іноді довільно) здійснює «владу» над іншими, і натомість приймають парадигму «взаємної влади», згідно з якою людям надаються можливості та ресурси ділитися «владою» один з одним.

Враховуючи ці різноманітні розуміння та застосування динаміки влади, просте визначення «офіційного» статусу особи в організаційній структурі не повністю враховує «точку зору» особи в конкретному контексті. Етичне спілкування вимагає уважності до цих еволюційних елементів позиції та їхньої ролі в певних контекстах спілкування. Діалогічні чесноти та навички забезпечують ресурси для вдумливого розгляду цих та інших динамічних особливостей спілкування в різних контекстах.

Ніколи раніше люди з таким різноманітним походженням, які представляють різні інтереси, потенційно конкуруючі цінності та переконання та відмінні способи пізнання, не стикалися один з одним так регулярно. Сьогодні люди в усьому світі перетинають культурні кордони як зрозуміле. Понад 200 мільйонів людей живуть і працюють далеко від батьківщини, неподалік від людей різного культурного походження [9, с. 30].

Завдяки Інтернету та іншим комунікаційним технологіям величезні запаси інформації та різноманітні точки зору щодня доставляються людям із різним походженням у всьому світі. Ці обставини є обіцянкою взаємного зростання та просвітлення. Обмін ідеями дозволяє людям поставити під сумнів свої припущення та досягти обізнаності з різних точок зору, сприяє «зміщенню перспективи» в етичному спілкуванні і збагачує можливості для прийняття обґрунтованих рішень.

Таким чином, спілкування в сучасному світі має перспективи для реалізації свого творчого потенціалу. Загалом, спілкування в глобально взаємозалежному світі має творчий і шкідливий потенціал. У такому середовищі зв'язок спілкування з етикою набуває особливого значення.

Розпізнавання більш-менш етичних шляхів спілкування в будь-якому контексті виявиться ключовим для значущих стосунків, участі у глобальній економіці, вирішення соціальних і політичних питань, а також для громадянської участі.

Отже, етична комунікація в різних контекстах вимагає уважності до принаймні таких аспектів: намірів, засобів для досягнення цілей та ймовірних наслідків вибору. Навіть у цих межах диференціювання більш або менш етичних шляхів комунікації часто є складним. Кожен набір обставин є унікальним, і часто найетичніший вибір не є очевидним.

1.2 Основні підходи до вивчення етики в цифрових комунікаціях

Етику можна описати як філософську галузь дослідження. Зокрема, етика – це вивчення моралі. На думку Капустіної Н., етику можна розділити на три підполя: метаетика, нормативна етика та прикладна етика [11, с. 50].

Метаетика зосереджується на природі моральних істин і характері самої моралі. Нормативна етика зосереджена на моральних теоріях і принципах. Традиційно нормативну етику поділяють на підполя: деонтологічну етику, консеквенціалізм та етику чесноти.

Деонтологічна етика, як зазначає Коробко М.І., зосереджується на намірах і основних правах або моральних обов'язках [14, с. 48]. Консеквенціалізм зосереджується на результатах з точки зору загальної доброти та на тому, що означатиме досягнення цієї доброти з погляду прийнятної моральної поведінки.

Етика доброчесності зосереджується на доброчесному характері та на тому, що потрібно зробити, щоб досягти або створити доброчесний характер. Висока чесність і демонстрація високоморальної поведінки є основними аспектами цього підходу (рис. 1.1).

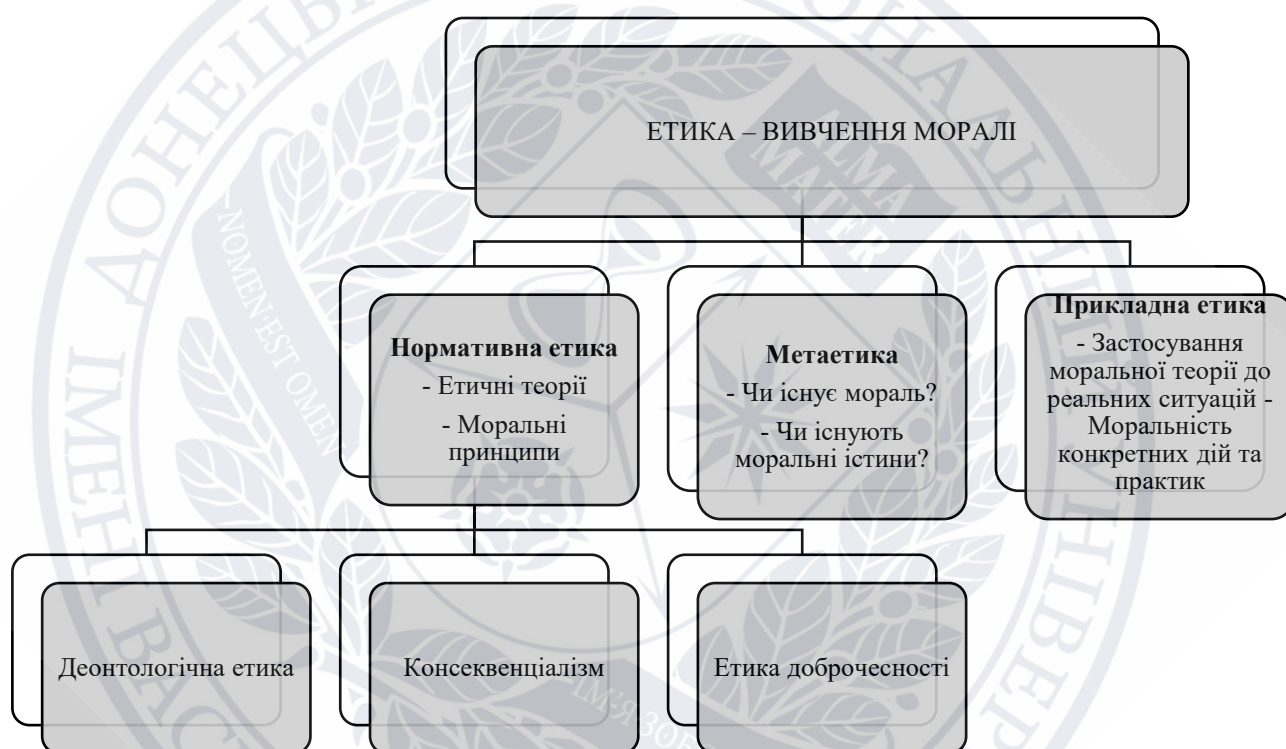

Рисунок 1.1. – Підполя етики [12]

Сучасний розвиток цифрових технологій та Інтернету активно перетворює спосіб взаємодії між людьми та формує нові виклики у сфері етики. В цих умовах вивчення етичних підходів стає критично важливим для забезпечення моральних стандартів у цифровому середовищі. Розглянемо, як традиційні теоретичні підходи до етики застосовуються у сфері цифрових комунікацій, яка характеризується швидкою зміною інформаційних потоків та розширенням доступу до даних.

Метаетика посідає фундаментальне місце у дослідженні цифрових комунікацій, оскільки ставить під сумнів природу моральних норм в умовах глобальної мережі. Цифрове середовище створює контекст, де межі між локальними культурними моральними стандартами розмиваються. Таким чином, метаетика намагається виокремити універсальні моральні принципи, які можуть регулювати взаємодію віртуального простору, визначаючи, чи існують об'єктивні моральні істини в такому мультикультурному середовищі [12, с. 21].

Нормативна етика фокусує увагу на розробці етичних принципів, здатних регулювати поведінку в цифровому контексті. Це включає адаптацію традиційних етичних теорій до викликів, поставлених новими технологіями:

Деонтологічна етика стверджує, що певні дії є обов'язковими або забороненими незалежно від їх наслідків. У цифрових комунікаціях це передбачає дотримання прав користувачів, таких як конфіденційність та безпека особистих даних. Зокрема, питання згоди на обробку даних та прозорість дій цифрових платформ є вкрай важливими [14, с. 46].

Консеквенціалізм в цифровій сфері приділяє увагу оцінці впливу інформаційних технологій на суспільство. Важливим аспектом є аналіз користі чи шкоди, яку можуть завдати нові технології, такі як штучний інтелект або соціальні мережі. Наприклад, поширення дезінформації або зловживання особистими даними можуть мати суттєві негативні наслідки.

Етика чесноти акцентує увагу на формуванні доброчесного характеру та моральних чеснот серед учасників цифрових взаємодій. У контексті цифрових комунікацій, це означає забезпечення етичної поведінки користувачів та розробників через розвиток індивідуальної моральної відповідальності та етики спільнот [12, с. 28].

Прикладна етика займається практичним застосуванням етичних принципів до конкретних ситуацій в цифрових комунікаціях. Вона забезпечує інструменти для вирішення моральних питань, що виникають в умовах онлайн-взаємодії, таких як конфіденційність даних, захист інтелектуальної власності, розвиток алгоритмічної етики. Особлива увага приділяється етичному регулюванню

технологій, які безпосередньо впливають на життя людей, наприклад, алгоритми, що здійснюють автоматизовані рішення в соціальних мережах або електронній комерції.

У цілому, етичні підходи в цифрових комунікаціях є важливими для підтримки морального балансу у взаємодії між людьми та технологіями. Вони сприяють встановленню етичних стандартів, що підвищують довіру користувачів до цифрових платформ та заохочують відповідальну поведінку в Інтернет-просторі.

Етика в цифрових комунікаціях є динамічним та критично важливим полем дослідження, що відповідає на виклики сучасної технологічної ери [28]. Вона спирається на традиційні етичні принципи, адаптуючи їх до новітніх реалій, та розробляє інноваційні підходи для вирішення специфічних проблем, пов'язаних із розвитком технологій. Інтеграція етичних стандартів у життєвий цикл цифрових продуктів створює фундамент для взаємодії, що буде одночасно етичним і ефективним, спрямованим на загальне благо та стійкий розвиток технологій в контексті суспільства. Це дозволяє забезпечити відповідальне використання технологій, підтримуючи моральну інтеграцію в глобальному суспільстві, що постійно змінюється.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЕТИКИ ТА КУЛЬТУРИ ЦИФРОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

2.1. Оцінка впливу цифрових технологій на культуру спілкування

Активний розвиток цифрових технологій протягом останніх двох десятиліть докорінно змінив спосіб, у який здійснюється людська комунікація. Сьогодні цифрові платформи стають не просто допоміжним інструментом, а основним засобом спілкування для значної частини суспільства. На тлі масової цифровізації уроки класичного спілкування піддаються трансформації, що має глибокі культурні й етичні наслідки, які є предметом комплексного аналізу.

З появою та стрімким поширенням мережевих платформ (зокрема соціальних мереж, месенджерів, спільнот, форумів) міжособистісне спілкування вийшло за межі фізичного простору. Згідно з дослідженнями Factum Group, понад 83% населення України користуються платформами миттєвого обміну повідомленнями, такими як Viber та Telegram, а частка користувачів Facebook та Instagram стабільно зростає серед усіх вікових груп (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1 – Рівень використання основних цифрових платформ для спілкування серед різних вікових груп [17]

Вікова група	Viber	Telegram	Facebook	Instagram	Zoom	Інші месенджери
12-17	65%	80%	25%	75%	41%	13%
18-24	62%	79%	30%	85%	47%	15%
25-39	72%	70%	45%	59%	43%	12%
40-59	89%	46%	60%	39%	31%	7%
60+	91%	23%	41%	25%	12%	2%

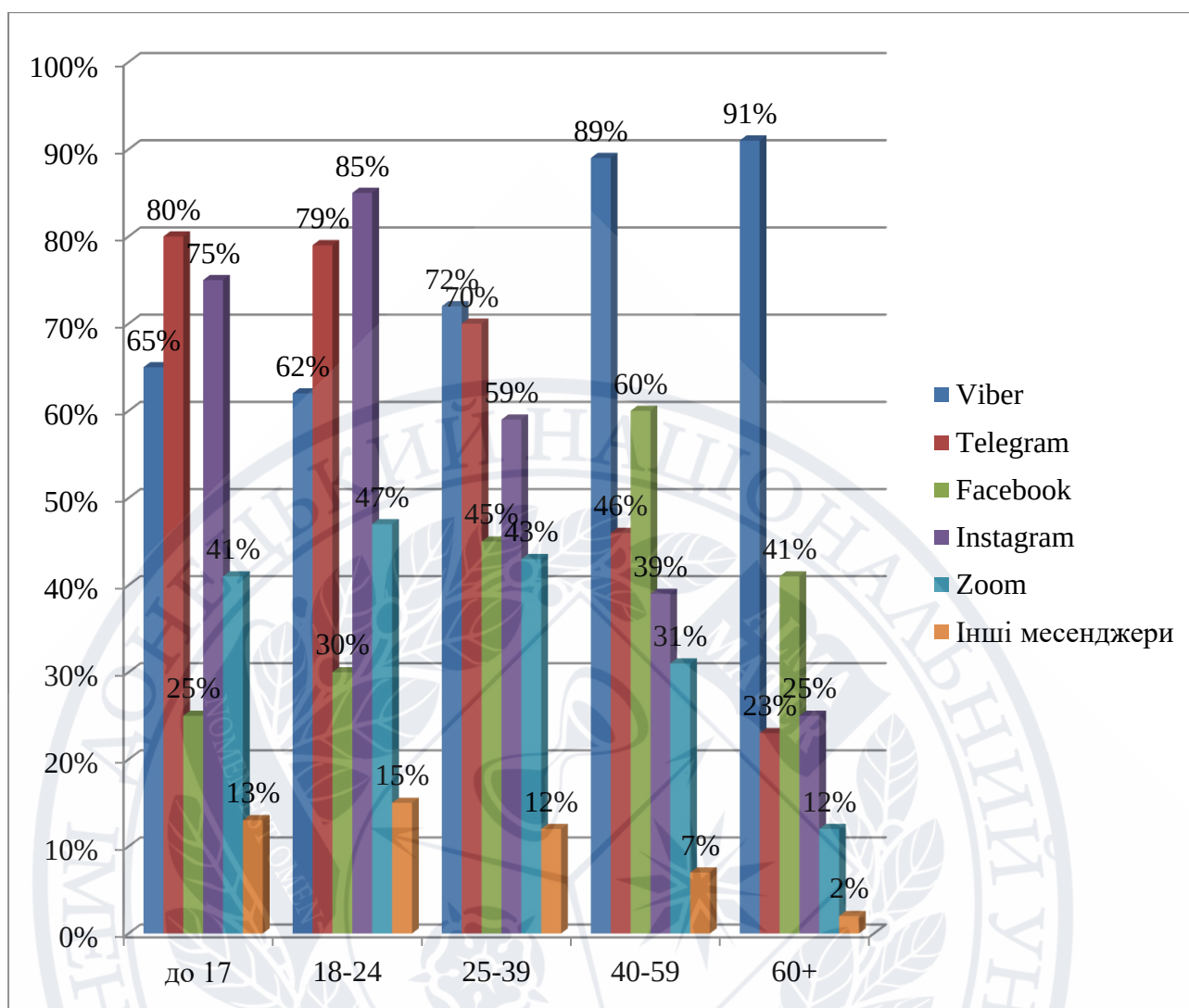

Рисунок 2.1 – Відсоткове співвідношення використання основних цифрових платформ серед різних вікових груп [17]

Однією з ключових тенденцій є глобалізація комунікації: сучасна людина отримує змогу підтримувати стосунки незалежно від географічного чи культурного контексту. У цифровому середовищі відсутні часові бар'єри – взаємодія відбувається майже миттєво, що сприяє проведенню спільних міжнародних проєктів, міжкультурних обмінів, створенню нових соціальних спільнот за інтересами. Таким чином, цифровізація закладає підвалини для формування нового типу комунікативної культури – інтегрованої, відкритої світу, гнучкої і мобільної.

Разом із тим цифрові технології сприяли підвищенню рівня інклюзивності комунікації. Люди з інвалідністю, мешканці віддалених територій, представники маргіналізованих соціальних груп отримали доступ до різноманітних форматів

спілкування. Інклюзивність проявляється і в поступовому розширенні спектру мовних та візуальних засобів (наприклад, впровадження автоматичних перекладачів, графічних аватарів, відеозв'язку з сурдоперекладом тощо), що забезпечує гнучкість і варіативність у процесі взаємодії.

Поява та поширення цифрових комунікативних платформ поставили на порядок денний нові етичні питання – від захисту приватності до культури поведінки у віртуальному просторі. Сучасні користувачі активно формують правила цифрового етикету (нетикету), співучасть у дотриманні яких поступово стає одним із маркерів освіченості та соціальної зрілості.

Проте очевидно є і низка негативних наслідків, зокрема зниження рівня особистісної глибини комунікації. У цифровому просторі спостерігається тенденція до поверхневості спілкування, домінування коротких, інформативних речень, використання великої кількості емодзі, стикерів та скорочень. Це сприяє спрощенню емоційного вираження, зменшенню невербального складника взаємодії, що ускладнює досягнення повноцінного взаєморозуміння.

Таблиця 2.2 – Найчастіші прояви порушень цифрової етики у мережах (узагальнені результати контент-аналізу) [5]

Тип порушення	Частка, % від усіх зафіксованих випадків
Агресивна мова	28%
Образливі коментарі	19%
Дезінформація	14%
Кібербулінг	13%
Хейт-спіч	9%
Спам/реклама	17%

Результати власного контент-аналізу спілкування у відкритих Facebook-спільнотах засвідчують зростання частки агресії, іронічних чи саркастичних висловлювань (табл.2.2). З іншого боку, кількість повідомлень із проявами емпатії, конструктивним зворотнім зв'язком, навпаки, знижується.

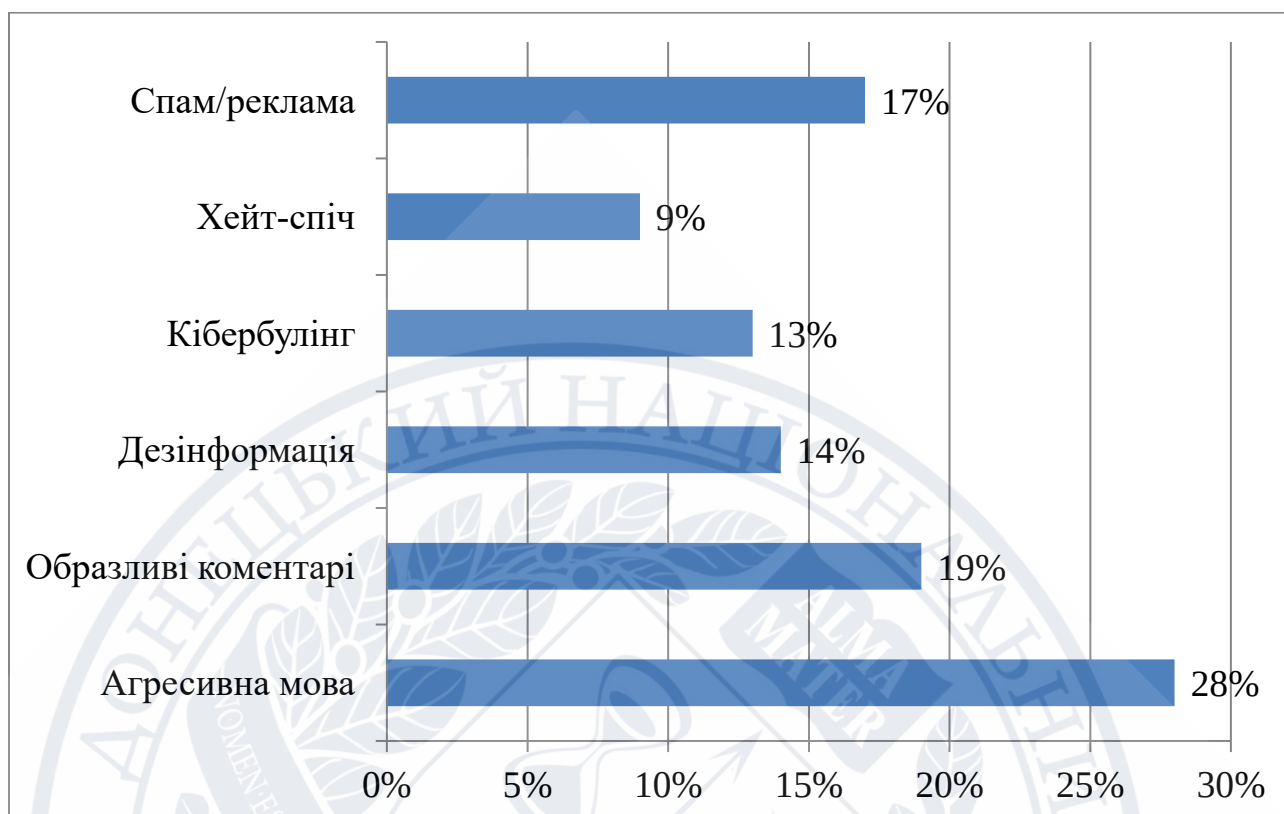

Рисунок 2.2 – Частка, % від усіх зафіксованих випадків (узагальнені результати контент-аналізу) [5]

Для того, щоб отримати актуальні емпіричні дані щодо стану етики та особливостей культури цифрового спілкування в Україні, у межах дослідження було проведено соціологічне опитування. Його метою стало виявлення найбільш поширених моделей поведінки у цифровому середовищі, ставлення користувачів до проблем етичних норм, а також поширеність таких феноменів, як агресивна комунікація, кібербулінг та емоційна втома .

На першому етапі було складено анкету з урахуванням актуальних дослідницьких підходів у сфері цифрової комунікації (додаток А). Усі запитання були структуровані так, щоб з'ясувати демографічні характеристики респондентів, їхні переваги у виборі платформ спілкування, частоту та стиль комунікації, а також самосприйняття рівня своєї етики у різних середовищах. Вибір інструментарію дозволив охопити як кількісні аспекти проблеми (відповіді за шкалою частоти та частки), так і якісні (у вигляді відкритих коментарів).

Опитування було організовано в онлайн-форматі, що забезпечило широке охоплення цільової аудиторії – мешканців України віком від 18 до 45 років, які активно користуються цифровими засобами комунікації. Посилання на анкету поширювалося через соціальні мережі, популярні месенджери та тематичні групи з метою залучення респондентів із різних регіонів країни. За період проведення дослідження було отримано 100 валідно заповнених анкет.

Зібрані дані після попередньої перевірки були закодовані для зручності кількісної обробки. Аналіз відповідей показав, що серед респондентів розподіл за статтю склав 44% чоловіків, 54% жінок та 2% – інше або відмова відповідати. Найбільшу частку (53%) становили особи віком від 25 до 34 років; 29% – це респонденти 18–24 років, решта – старші учасники опитування.

Важливий блок питань стосувався самооцінки власної поведінки у цифровому середовищі. Було виявлено, що понад половини опитаних (64%) визнають: у мережі вони реагують жорсткіше і менш етично, ніж у реальному житті. Лише 10% респондентів зазначили, що ніколи не виявляють підвищеної емоційності чи різкості в інтернет-спілкуванні. Відчуття «розкритості» в цифровому просторі часто супроводжується прагненням до більш категоричних суджень та навіть агресії, що може бути пов'язано із відсутністю прямої відповідальності та впливом анонімності (табл. 2.3).

Достатньо високою виявилася і поширеність деструктивних практик: 41% учасників зізналися, що стикалися з проявами кібербулінгу або онлайн-тролінгу, ще більша частка (69%) бодай раз ставали свідками агресивної чи образливої поведінки інших користувачів. Досить строкатими виявилися способи реагування: одні респонденти віддають перевагу ігноруванню конфліктних ситуацій, інші – відкрито блокують кривдників або звертаються до модераторів, проте є й ті, хто реагують у відповідь подібною емоційною риторикою.

Особливу увагу викликає і вплив тривалого онлайн-спілкування на психологічний стан користувачів: 62% опитаних регулярно відчують емоційну втому, дратівливість або навіть певний ступінь самотності після проведеного часу у цифровому середовищі. Це підтверджує вплив інформаційних навантажень та

високого рівня психологічної напруги, характерних для сучасних віртуальних комунікацій. Водночас абсолютна більшість респондентів (92%) вважають, що суспільству вкрай необхідно підвищувати рівень цифрової етики, зокрема через просвітницькі програми, навчання у школах та університетах, активну роль модераторів і громадських організацій.

Усі ці дані систематизовані у відповідній таблиці, яка дає змогу простежити структуру й масштаби поширених явищ. Проведене дослідження дало підстави стверджувати, що проблема етики цифрової комунікації є не лише актуальною, а й вимагає комплексних рішень на інституційному й індивідуальному рівнях. Отримані результати лягли в основу подальшого аналізу недоліків сучасної культури спілкування у цифровому просторі та формування практичних рекомендацій щодо її вдосконалення.

Таблиця 2.3 – Результати анкетування щодо особливостей етики та культури цифрового спілкування серед мешканців України (n = 100)

№	Питання	Варіанти відповідей	Кількість респондентів	Відсоток (%)
1	Ваша стать	Чоловіча	44	44
		Жіноча	54	54
		Інше/Відмова	2	2
2	Ваш вік	18–24	29	29
		25–34	53	53
		35–45	18	18
3	Основна зайнятість	Студент(ка)	24	24
		Працююча особа	62	62
		Інше	14	14
4	Основні цифрові платформи (кілька відповідей)	Facebook	66	66
		Instagram	58	58
		Telegram	71	71
		Viber	60	60
5	Спілкуються у цифровому середовищі щодня		87	87
6	Поводяться жорсткіше, ніж у житті	Так, часто	12	12
		Інколи	53	53

№	Питання	Варіанти відповідей	Кількість респондентів	Відсоток (%)
		Рідко	25	25
		Ніколи	10	10
7	Мали конфлікти/образи онлайн	Так, часто	18	18
		Іноді	51	51
		Дуже рідко	19	19
		Ніколи	12	12
8	Стикалися з проявами кібербулінгу	Так	41	41
		Ні	59	59
9	Вважають онлайн-культуру нижчою за офлайн	Так/Скоріше так	64	64
		Скоріше ні/Ні	33	33
		Важко відповісти	3	3
10	Емоційна втома/самотність після онлайн-спілкування	Так, часто/Інколи	62	62
		Рідко/Ніколи	38	38
11	Необхідне підвищення цифрової етики	Так/Скоріше так	92	92
		Скоріше ні/Ні	8	8

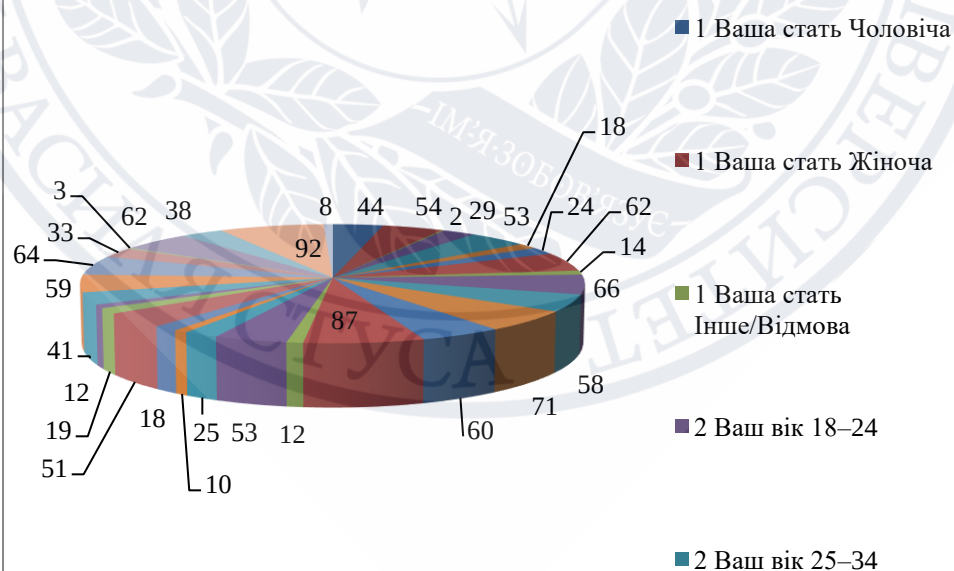

Рисунок 2.3 – Графічне зображення отриманих результатів

Суттєвою загрозою комунікативній культурі є й поширення недостовірної інформації. Штучний інтелект, автоматизація створення новин, алгоритми індивідуального підбору контенту призводять до формування так званих «інформаційних бульбашок» – коли користувач бачить лише ту інформацію, яка підтверджує його власні упередження, не отримуючи об'єктивних даних для критичного мислення. Це загрожує радикалізацією суспільних настроїв і руйнуванням довіри.

Окрім позитивних змін, цифрова трансформація породила й низку соціальних ризиків. Серед найпоширеніших – зростання цифрової залежності, особливо серед молоді (Покоління Z та міленіалів). За підрахунками Державної служби статистики України та Українського інституту майбутнього, понад 42% юнаків та дівчат віком 16-24 років демонструють ознаки діджитал-залежності, що виявляється у постійному бажанні перевіряти повідомлення, страху пропустити важливу інформацію (феномен FOMO — «fear of missing out»), прокрастинації [17] (рис. 2.4.).

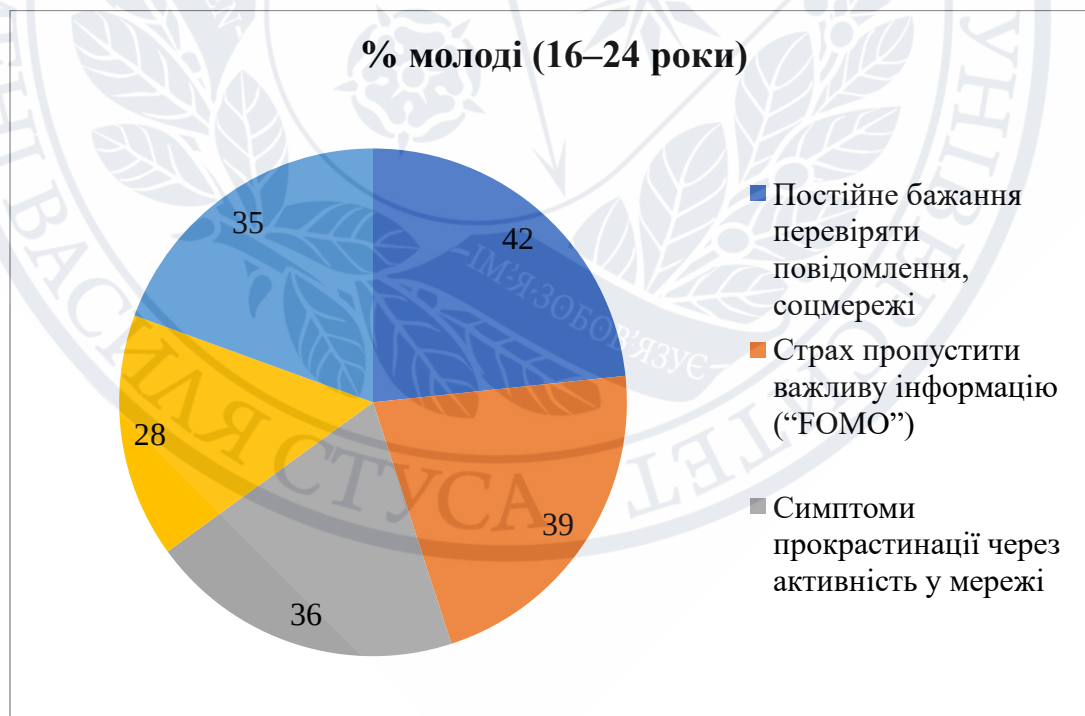

Рисунок 2.4 – Рівень прояву цифрової залежності серед молоді (16–24 роки)
[17]

Інша болюча проблема – «цифрова самотність». Попри широкий вибір засобів зв'язку, люди дедалі частіше зазначають про втрату «живого» діалогу, брак справжньої підтримки, зміщення акценту із глибоких міжособистісних контактів на віртуальні, часто поверхневі зв'язки. Так, за результатами досліджень Pew Research Center, понад 38% опитаних молодих людей у світі визнають, що почуваються більш ізольованими саме через надмірне використання соціальних мереж, ніж у часи домінування офлайн-спілкування (рис. 2.5) [17].

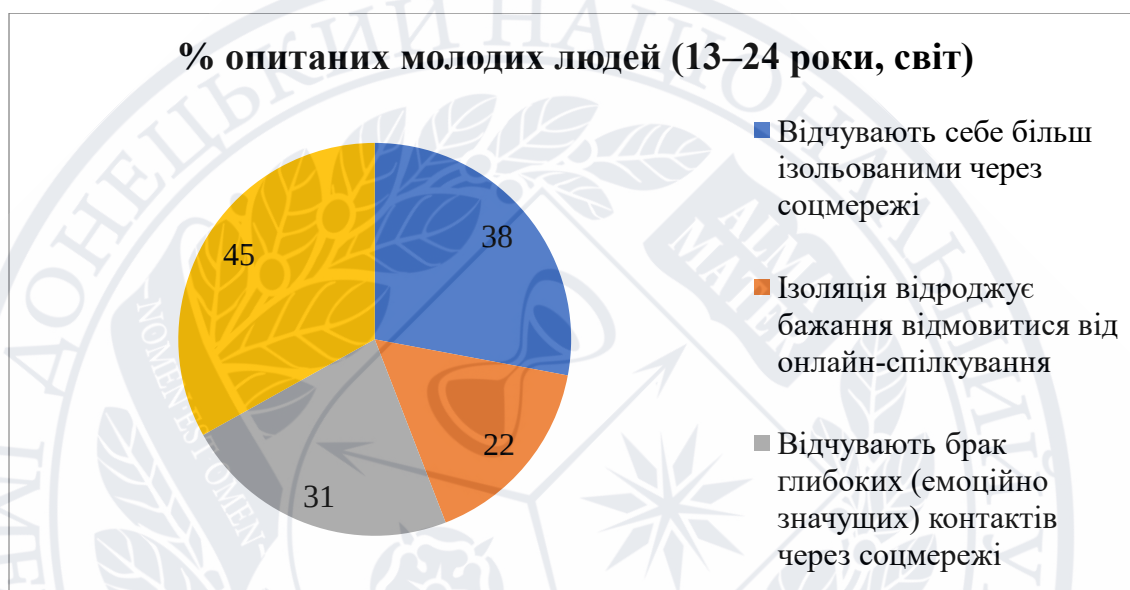

Рисунок 2.5 – Відчуття цифрової самотності серед молоді, яка активно користується соціальними мережами [17]

Проведене у межах дослідження соціологічне опитування та зібраний аналітичний матеріал дозволяють виявити декілька системних причин, які обумовлюють ті негаразди і виклики, що зараз супроводжують цифрову комунікацію в Україні. Аналіз відповідей на анкету показує, що ключові ризики цифрового спілкування та зростання проявів неетичної поведінки тісно пов'язані з неготовністю суспільства до стрімких змін, які диктує цифрова епоха.

Насамперед серед об'єктивних чинників виділяється низький рівень цифрової та медіаграмотності значної частини населення. Це підтверджується отриманими результатами: навіть у цільовій віковій групі 18–45 років 53% респондентів в опитуванні зазначили, що не завжди можуть розпізнати фейкову інформацію чи навмисну маніпуляцію у цифровому середовищі. Наявність такого

феномену як цифрова неграмотність особливо характерна для представників старшого покоління, а також для мешканців регіонів з обмеженим доступом до сучасних ІТ-ресурсів. Брак базових знань зі сфери інформаційної гігієни та поведінки у цифровому просторі стає фундаментом для поширення дезінформації, маніпулювання аудиторією та втягування у віртуальні конфлікти.

До цього додається і другий вагомий чинник – недостатня розробка етичних кодексів та стандартів поведінки у віртуальному просторі. Аналіз українських онлайн-спільнот, проведений у межах роботи, показав, що правила поведінки в більшості випадків або відсутні, або прописані формально й не мають дієвого механізму впровадження. Лише окремі великі платформи чи корпоративні спільноти періодично оновлюють свої політики модерації, але більшість відкритих чатів, блогів, груп у соцмережах функціонують без системного контролю за змістом і тоном повідомлень. Це сприяє поширенню агресії, мови ворожнечі, появи анонімних тролів, «ботів» і загостренню конфліктів.

Ще одним критичним аспектом є значна роль анонімності, яка властива багатьом цифровим каналам. Наші дані свідчать, що понад 64% учасників опитування визнають: саме відсутність ідентифікації й особистої відповідальності у мережі стимулює їх реагувати більш жорстко, а інколи й неетично, ніж у реальних життєвих обставинах. Безкарність та відсутність реальних соціальних наслідків цифрової поведінки спонукають до порушення загальноприйнятих етичних норм – особливо у спірних, емоційно загострених або навіть політичних дискусіях.

Окремо слід зазначити недостатньо гнучку реакцію наявної системи освіти на нові соціокультурні виклики. Як показує аналіз відповідей на відкриті запитання анкети, абсолютна більшість респондентів (92%) вважають, що саме через недосконалість і повільне оновлення навчальних програм молодь не має належного уявлення ані про базові принципи цифрової етики, ані про механізми захисту від маніпуляцій, кібербулінгу й іншого онлайн-насильства. Лише нечисленні освітні проєкти чи факультативи містять елементи цифрової

грамотності, і цього явно недостатньо для формування сталих навичок безпечної й відповідальної поведінки в інтернеті.

Аналіз узагальнених даних зі звітів українських і міжнародних аналітичних центрів, зокрема Українського інституту майбутнього та Pew Research Center, засвідчує системний характер цієї проблеми. Відповідно до наведених у роботі табличних даних, понад 42% молоді 16–24 років вже демонструють ознаки диджитал-залежності: регулярні переживання щодо пропуску важливих повідомлень, неконтрольована активність у мережі (FOMO), прокрастинація та інформаційна перевантаженість. Більше третини молодих людей у світі відчують психологічний ефект «цифрової самотності» та ізоляції, попри нібито активне онлайн-спілкування.

Ці результати свідчать про те, що технологічна трансформація виявила вразливі місця сучасного українського суспільства: неготовність до швидких змін, недостатню розвиненість особистісних і соціальних навичок цієї сфери, та відставання інституційної бази від запитів нового часу. Наразі комплексна протидія цим ризикам стає питанням не лише індивідуальної поведінки, а й загальносуспільної, освітньої та державної політики.

На основі проведеного дослідження можна зробити низку важливих висновків, що стосуються причин та тенденцій трансформації етики цифрових комунікацій. Насамперед встановлено, що ключова причина змін у правилах онлайн-спілкування полягає в неготовності значної частини користувачів і організацій до нової соціальної реальності, яка стрімко формується під впливом новітніх технологій. Люди й інститути часто не встигають адаптуватися до темпів диджиталізації, що призводить до втрати традиційних комунікаційних орієнтирів та моральних норм у віртуальному середовищі.

Важливим деструктивним чинником залишається низький рівень цифрової та медіаграмотності. Особливо це стосується осіб старшого віку та соціально вразливих груп, які не мають змоги швидко оновлювати свої знання й навички. Недостатнє розуміння сучасних інструментів спілкування, вміння критично аналізувати інформацію, відсутність базових навичок безпечної поведінки в

інтернеті – усе це гальмує формування здорового та етично сталого онлайн-середовища.

Значну роль у погіршенні клімату цифрової комунікації відіграє також брак чітко визначених етичних кодексів та слабка культура модерування. Відсутність ефективних стандартів і механізмів контролю на багатьох платформах дає змогу розповсюджувати агресію, обман, маніпуляції, створювати умови для кібербулінгу та інших форм деструктивної поведінки. Чимало онлайн-спільнот функціонують без чітких правил, що підриває довіру користувачів та ускладнює проведення ефективної саморегуляції.

Важливою особливістю сучасної цифрової комунікації є поширення анонімності і безкарності. Дані опитування переконливо демонструють, що саме ці фактори найчастіше спричиняють готовність користувачів порушувати етичні норми: приховування особистості та відчуття безвідповідальності призводить до різких чи агресивних проявів, яких у реальному житті часто уникали б.

Ще однією з вагомих причин загострення етичних проблем стала інерційність системи освіти і повільна адаптація суспільного дискурсу до нових викликів. Навчальні програми та виховні практики не встигають за змінами, пов'язаними із цифровізацією, через що молоде покоління втрачає можливість отримати знання і навички, необхідні для безпечної та відповідальної поведінки онлайн, а суспільство втрачає шанс на формування нової цифрової ідентичності.

Усе це свідчить: для подолання негативних наслідків цифрової трансформації вкрай важливим є впровадження системної просвітницької роботи, модернізація освітніх стандартів, активізація цифрової політики держави і розвиток механізмів саморегуляції в онлайн-спільнотах. Тільки комплексний, багаторівневий підхід дозволить підвищити якість цифрової культури, створити безпечне і відповідальне комунікативне середовище, адаптоване до викликів сучасності.

Таким чином, аналіз отриманих даних засвідчує, що причини етичних проблем у цифрових комунікаціях мають системний характер, а їх подолання

вимагають комплексного і довготривалого підходу за участі всіх суспільних інститутів.

2.2. Аналіз тенденцій розвитку цифрового спілкування

Сучасний етап розвитку інформаційного суспільства характеризується динамічним зростанням цифрової комунікації, що впливає на всі аспекти життя – від повсякденного побуту до бізнесу, освіти та державного управління. Проведений аналіз зібраної статистики, результатів соціологічного опитування й даних міжнародних джерел дозволяє виділити кілька ключових тенденцій розвитку цифрового спілкування в Україні та світі.

Розвиток цифрового спілкування протягом останніх років супроводжується глибокими якісними змінами не лише в комунікативній поведінці, а й у структурі соціальних зв'язків, культурі мовлення, засвоєнні цінностей та особливостях передачі знань. Зі зростанням ролі онлайн-ресурсів з'являються нові формати, стилі й моделі взаємодії, які суттєво впливають на якість міжособистісного, професійного і громадського життя [17].

Сучасна людина витрачає дедалі більше часу на онлайн-комунікацію, що витісняє не тільки традиційні форми інформаційного обміну, а й реальне соціальне спілкування. Простежується тенденція до заміщення глибоких особистих розмов і тривалих контактів короткими, часто форматизованими цифровими повідомленнями. Це пояснюється як швидкістю сучасного життя, так і змінами у сприйнятті інформації. Дослідження вказують, що обсяг отримуваної за день цифрової інформації вже давно в рази перевищує аналогічний показник для доби до цифрової епохи.

Значущою інновацією стало формування віртуальних спільнот за інтересами, рівнем професійної чи громадянської активності, психологічним типом або навіть мем-культурою. Ці спільноти стали потужним соціальним, організаційним та ідентифікаційним ресурсом. Аналітика комунікативних практик доводить: навіть у серйозних соціальних рухах та громадянських ініціативах понад 70% всіх

організаційних запитів формуються онлайн-нарадами, груповими чатами, спільними платформами для ідей, а не в офлайн-просторі (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Основні функціональні ролі цифрових спільнот

Роль	Приклади контенту/взаємодій	Соціальний ефект
Інформаційна	Новини, оголошення, посилання	Оперативність, масовість, швидкість реагування
Просвітницька	Освітній контент, інструкції	Поширення компетентності, самоосвіта
Емоційна/підтримка	Віртуальні флешмоби, жарти, меми	Зниження стресу, об'єднання, солідарність
Організаційна	Онлайн-зустрічі, події, координація	Зростання громадянської активності

Великий вплив на якість комунікації справила цифрова конвергенція – змішання різних форматів інформації (текст, відео, аудіо, фотографії, емодзі, гіфки).

Таблиця 2.5 – Основні прояви зміни стилю цифрового спілкування

Елемент/Тренд	Прояв в онлайн-комунікації	Можливий наслідок
Текстові скорочення	ЛОЛ, IMHO, ASAP, OMG	Зменшення стилістичної різноманітності, прискорення темпу
Візуальні елементи	Емодзі, меми, гіфки	Емоційний конект, двозначність
Неформальна лексика	Сленг, запозичення з різних мов	Інкультуризація, бар'єри для малознайомих користувачів

Це призводить до симультанності (одночасності) інформаційних впливів і появи нових гібридних мовних кодів – так званої «інтернет-мови». Вона характеризується скороченням слів, спрощенням граматики, масовим використанням відповідних сленгів, емодзі, а також появою осучаснених мемів та візуальних ключів для передачі складних або емоційних повідомлень.

З одного боку, це пришвидшує процес спілкування, розширює спектр інструментів вираження, підвищує інклюзивність та доступність для різних вікових й освітніх груп. З іншого – веде до фрагментованості висловлювання, поверхневого аналізу отриманої інформації, а часто і до втрати змістовної глибини у розмові.

Рисунок 2.6 – Структура використання різних комунікативних елементів у цифровому спілкуванні [14]

У 2020-х роках активізувався стрибок у бік візуалізації, причому йдеться вже не лише про фотографії чи картинки, а про інтерактивні відео, стріми, короткі сюжетні відеоролики, живі ефіри. Такі формати не тільки забезпечують багатший емоційний досвід взаємодії, а й стимулюють залучення до дискусій, створення спільних інтерактивних історій (stories), розвиток ко-креативності.

Як засвідчують міжнародні огляди (Meta, Pew Research Center, Statista), майже половина молодих користувачів віддає перевагу переглядові коротких відео (до 1 хвилини), аніж читанню навіть стислих текстових повідомлень [12]. Число онлайн-марафонів, вебінарів, майстер-класів із залученням віртуальних кімнат постійно зростає.

Цифрова комунікація робить реальним одночасне перебування у різних інтерактивних каналах – у месенджері, соцмережі, професійному чаті, освітній платформі. Зростає явище «онлайн-мультиприсутності». Водночас це призводить

до розмиття уваги, поверхневого сприйняття інформації, деструкції особистих кордонів, зростання психологічної втоми [табл. 2.6].

Таблиця 2.6 – Прояви інформаційного стресу та цифрової втоми [17]

Явище/Симптом	Частота серед молоді (за результатами опитування), %	Опис практичного прояву
Відчуття нав'язливості	41	Бажання «відключити» гаджети, втеча в офлайн
Дифузія контактів	57	Перемикання з каналу на канал, відмова від глибоких зв'язків
Фрагментація уваги	63	Неможливість зосередитися на одному завданні

Незважаючи на масовість цифрової комунікації, спостерігається зростання розриву між різними соціальними, віковими, економічними й територіальними групами у доступі до цифрових ресурсів, рівні цифрових навичок та можливості ефективного онлайн-спілкування.

Як показує аналіз освітніх і соціологічних досліджень, мешканці сільської місцевості, а також люди у віці понад 50 років і соціально-вразливі категорії мають значно менший доступ до сучасних цифрових технологій, повільніше адаптуються до нових форматів й часто відчують себе виключеними з активної онлайн-діяльності.

Телекомунікаційні бар'єри, обмеженість інвестицій у цифрову інфраструктуру в окремих регіонах, а також недостатня мотивація до вивчення нових технологій призводять до формування «цифрової прірви». Вона впливає не лише на якість комунікацій, а й на інші аспекти суспільного та економічного життя. Даними соціологічних опитувань засвідчено, що 29% громадян похилого віку та 21% мешканців сіл або малих міст узагалі не використовують сучасні засоби цифрового спілкування чи користуються ними епізодично (дані наведено за результатами опитування Інституту соціології НАНУ (2022) Українське суспільство: моніторинг соціальних змін, с. 124.).

Таблиця 2.7 – Основні фактори цифрової нерівності в Україні [17]

Фактор	Опис/Вплив	Група ризику
Доступ	Обмеження швидкості/якості інтернету, відсутність гаджетів	Сільська місцевість, малозабезпечені сім'ї
Навички	Низький рівень цифрової грамотності, страх перед новими форматами	Люди 50+, освітньо-вразливі групи
Мотивація	Відсутність потреби чи незрозуміння цінності онлайн-комунікації	Люди передпенсійного/пенсійного віку
Мовні бар'єри	Брак контенту та сервісів рідною мовою	Нацменшини, особи з інвалідністю

Дані соціологічного опитування, проведеного Міністерством цифрової трансформації України спільно з КМІС, свідчать, що понад 90% громадян вважають захист особистих даних онлайн важливою складовою цифрової грамотності, а понад 60% вже стикалися з негативними випадками через необережність у поводженні з персональною інформацією (рис. 2.7).

Спостерігається поступове впровадження не лише внутрішнього модераторства, але й професійних спільнот, які розробляють рекомендації та кодекси етики для учасників онлайн-комунікації.

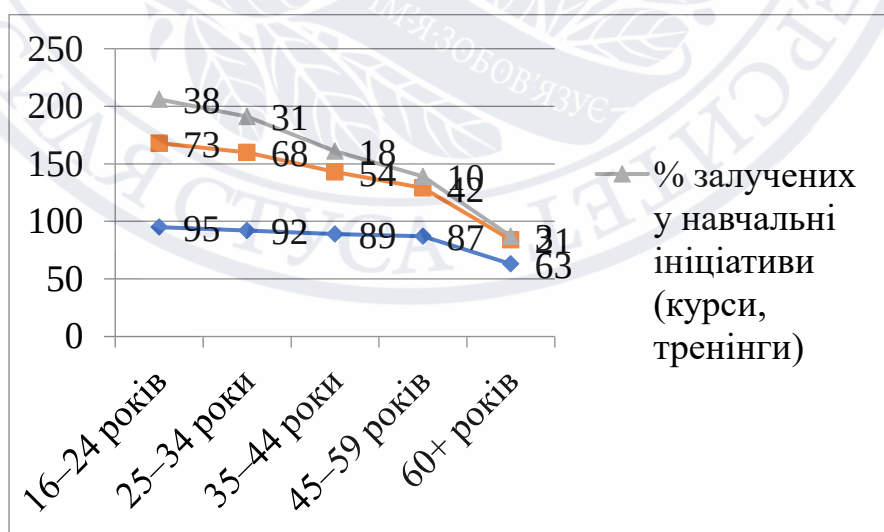

Рисунок 2.7 – Рівень обізнаності про цифрову безпеку та етику серед різних вікових груп [10]

Поряд із цим фіксується поширення програм цифрової грамотності, тематичних курсів, інтерактивних тренінгів з медіагігієни, фактчекінгу, протидії фейкам та кібербулінгу.

Отже, цифрова комунікація на сучасному етапі демонструє суперечливий, але потужний тренд до гіпермобільності, мультиформатності, інтерактивності і постійної трансформації змісту й способів взаємодії. Саме цифрове середовище стало простором для формування нової соціальної ідентичності, швидкого самовираження, розвитку горизонтальних структур, одночасно провокуючи появу нових бар'єрів — як культурних, так і психологічних, етичних та інформаційних.

Попри позитивні ефекти (підвищення доступності, швидкості, залученості), очевидно, що зростає кількість викликів — це поверхневість, фрагментованість мислення, інформаційне перевантаження, психологічна втома, агресія, загострення проблеми довіри та безпеки, а також проблеми маргіналізації окремих груп.

Відзначені в цьому розділі тенденції підкреслюють важливість цілеспрямованої роботи над розвитком цифрової культури, просуванням етичних стандартів, впровадженню програм з цифрової та медіаграмотності, а також подоланням цифрової нерівності. Всі ці напрями мають стати пріоритетними для державної, освітньої та громадської політики в контексті подальшої інтеграції України у глобальне інформаційне суспільство.

2.3. Переваги та недоліки цифрових комунікацій

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується глобальною інтеграцією цифрових технологій у всі сфери людської життєдіяльності. Цифрові комунікації стали не лише домінуючим форматом побутового, професійного та навчального спілкування, а й потужним чинником соціокультурної трансформації. Проведений аналіз даних та підсумки власного соціологічного опитування дозволили ідентифікувати широкий спектр переваг цифрового спілкування порівняно з традиційними формами комунікації, проте одночасно

виявили й низку суттєвих недоліків і ризиків, характерних для цифрового середовища.

Переваги цифрових комунікацій полягають насамперед у їхній доступності, що проявляється в суттєвому спрощенні та прискоренні процесу обміну інформацією (табл.2.8). Респонденти нашого опитування відзначають, що онлайн-комунікація дозволяє миттєво ділитися даними, ініціювати зворотний зв'язок та оперативно вирішувати особисті і професійні питання незалежно від географічного положення співрозмовників. Широке використання інтерактивних інструментів (відеозв'язок, голосові повідомлення, емодзі та мем-контент) не лише підвищує ефективність, а й розширює можливості самовираження, робить спілкування багатогранним і креативним.

Особливо важливо підкреслити інклюзивність цифрового середовища: онлайн-формати відкривають нові перспективи для соціалізації осіб із фізичними обмеженнями, мешканців віддалених населених пунктів і представників малозабезпечених груп, для яких традиційна офлайн-комунікація часто є складною чи недоступною. Цифрові платформи також розвивають горизонтальні зв'язки, що стимулює розвиток громадських ініціатив, волонтерських рухів, об'єднання за інтересами тощо.

Значною перевагою, яку підкреслює молодь у нашому опитуванні, є багатозадачність і можливість гнучко поєднувати різні формати спілкування, навчання, творчої діяльності. Онлайн-технології заощаджують час і ресурси, забезпечують швидкий доступ до нових знань, дозволяють брати участь у міжнародних проектах та конференціях, підвищують мобільність і конкурентоспроможність на ринку праці.

Водночас недоліки цифрових комунікацій виявляються не менш суттєвими та набувають актуальності у зв'язку зі зростанням частки цифрового спілкування у повсякденному житті. За спостереженнями респондентів, цифрове середовище сприяє фрагментації уваги, формуванню поверхневих контактів і втраті емоційної глибини реальних стосунків. Часте перемикання між численними чатами й каналами, потік інформації та повідомлень призводять до інформаційного

навантаження, емоційної втоми, зниження стійкості до стресу, що узгоджується з висновками останніх міжнародних та українських досліджень (табл. 2.8).

Таблиця 2.8 – Порівняльна характеристика переваг і недоліків цифрових комунікацій (укладена автором)

Переваги	Недоліки
1. Оперативність і швидкість обміну інформацією	1. Поверхневість, скорочення глибини особистих контактів
2. Доступність незалежно від часу і місця	2. Інформаційний стрес, перевантаження, digital fatigue
3. Інклюзивність та розширення соціалізації	3. Зростання кібербулінгу, хейту, маніпуляцій
4. Розмаїття форматів (текст, відео, аудіо тощо)	4. Поглиблення цифрової нерівності та маргіналізації
5. Економія часу та ресурсів	5. Загроза приватності, витік персональних даних
6. Нові форми творчої взаємодії	6. Відсутність стійких етичних стандартів
7. Гнучкість та багатозадачність	7. Відсутність/слабкість модерації та саморегуляції
8. Можливість дистанційної освіти, роботи, участі в глобальних ініціативах	8. Ризики зниження рівня довіри та виникнення фейків

Важливим є й той факт, що цифрове середовище створює високі ризики для приватності та безпеки користувачів. За результатами нашого опитування, понад 60% опитаних стикалися з проявами кібербулінгу, тролінгу або мали досвід втрат конфіденційних даних через недбале ставлення до захисту інформації. Ця тенденція частково зумовлена відсутністю усталених етичних кодексів, нерозвиненістю механізмів модерації, а також широкою можливістю анонімного використання цифрових платформ.

Гостро стоїть також проблема цифрової нерівності: значні групи населення, зокрема люди похилого віку та мешканці сільської місцевості, значно рідше

беруть участь у цифровій комунікації або користуються обмеженим переліком функціоналу, що поглиблює соціальні, економічні й інформаційні розриви у суспільстві. Відзначено й зростання залежності від технологій, синдрому страху пропустити важливу інформацію (FOMO), що негативно впливає на психоемоційний стан людей.

Варто підкреслити, що недоліки цифрових комунікацій не є фатальними чи однозначними – за належної освіти, грамотно організованої цифрової політики та впровадження механізмів саморегуляції більшість із них може бути мінімізовано. Зокрема, проведення системної просвітницької роботи, навчання цифровій грамотності, підвищення рівня правової та етичної культури користувачів дозволяє суттєво зменшити негативний вплив ризиків та сприяти гармонійному розвитку цифрового середовища.

Таким чином, підсумки аналізу демонструють амбівалентний характер впливу цифрових комунікацій на сучасне суспільство. Їх переваги відкривають безпрецедентні можливості для розвитку особистості й суспільства загалом, тоді як недоліки й ризики вимагають постійної уваги, коригування політик, освітньої та практичної роботи з користувачами, адже саме від балансу цих чинників залежить якість цифрової епохи у майбутньому.

РОЗДІЛ 3

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕТИКИ ТА КУЛЬТУРИ ЦИФРОВОГО СПІЛКУВАННЯ

3.1. Пропозиції щодо покращення етики в цифрових платформах

Масове впровадження цифрових технологій, зумовлене неухильним зростанням ролі інформаційного суспільства, призводить до глибокої трансформації практик людського спілкування, структури міжособистісних і групових взаємодій, ролі соціальних мереж, месенджерів, форумів та інших майданчиків у суспільному житті. Як засвідчують результати проведених раніше аналізу та соціологічного опитування, цифрові комунікації є потужним каталізатором як інноваційних, так і деструктивних процесів, у тому числі з точки зору дотримання етичних норм. Таким чином, виникає гостра потреба у розробці та впровадженні комплексних, системних механізмів підвищення рівня етики цифрової комунікації.

Далі будуть викладені пропозиції щодо покращення етики в цифрових платформах, з урахуванням поточних тенденцій, найкращих світових практик, результатів опитування й актуальних викликів у цифровому середовищі України.

1. Запровадження єдиних базових етичних кодексів для цифрових платформ

Однією з найсерйозніших проблем сучасного цифрового простору є розбіжність стандартів поведінки у різних платформах, брак зрозумілих, публічних принципів комунікації для користувачів, а також відсутність чітких меж між «допустимим» і «неприпустимим» спілкуванням. Часто навіть найпопулярніші соцмережі користуються формальними, розмитими правилами, які або не дотримуються, або застосовуються вибірково.

Першим кроком до вирішення цієї проблеми має бути ініціатива щодо створення та впровадження універсальних етичних кодексів (Netiquette), які повинні стати обов'язковими для всіх цифрових платформ. Національні органи

влади, IT-асоціації, громадські організації можуть спільно напрацювати основний перелік етичних принципів, які стосуються взаємної поваги, заборони дискримінації, мови ворожнечі, правил реагування на конфліктні ситуації, порядку розміщення особистої інформації тощо.

Варто відзначити, що вкрай важливим є не лише прийняття такого кодексу «для галочки», а й реальне впровадження його у вигляді чітко прописаних правил користування для кожної цифрової платформи, з обов'язковою активацією для всіх нових користувачів під час реєстрації. Визначення конкретних відповідальностей за порушення, доступні й прозорі алгоритми модерації – все це має стати інструментом саморегуляції цифрового простору.

2. Формування культури відповідальності та прозорих механізмів модерування

Ефективна модерована комунікація – ключ до підтримки здорового цифрового середовища. Згідно з нашими даними та опитуваннями, більшість користувачів негативно сприймають як агресію, хейт, кібербулінг, так і відсутність швидкої фахової реакції адміністрації на такі прояви. Це часто призводить до «відтоку» активних, конструктивних учасників спільнот, підриває довіру до платформи й провокує розквіт «токсичних» дискусій.

Пропозиції полягають у такому:

- Ввести обов'язкові алгоритми швидкого реагування (Moderation Response Time): кожна платформа має гарантувати відповідь на скаргу в межах прозорого, наперед визначеного часу.
- Створити інститут незалежних омбудсменів цифрових спільнот, куди будь-який користувач може звернутися у випадку конфлікту або залишитися незадоволеним реакцією модератора.
- Використовувати сучасні технології автоматизованої фільтрації й Machine Learning для відсіювання спаму, мовної агресії, дезінформації – але, водночас, не перетворювати модерацію на інструмент цензури чи зловживань.

- Проводити регулярні краудсорсингові кампанії з ревізії правил: користувачі безпосередньо підключаються до розробки та вдосконалення стандартів комунікації у своїй спільноті.

3. Підвищити рівень цифрової та медіаетичної грамотності

Як показує і наше дослідження, і міжнародний досвід, етична поведінка в онлайн-просторі наряду залежить від рівня цифрової грамотності, медіакомпетентності та критичності мислення користувачів. Значна частина конфліктів, деструктивної поведінки чи порушень приватності стається не зі злого наміру, а через незнання базових принципів цифрової гігієни, психології і безпеки.

Пропонується розгорнути національні та локальні освітні програми із цифрової грамотності для всіх вікових категорій. Особливий акцент слід робити на:

- системних курсах для учнів та студентів (цифровий поведінковий етикет, етика розміщення й обробки контенту, психологічний захист від кібербулінгу),
- тренінгах для освітян, держслужбовців, журналістів,
- відкритих онлайн-модулях для дорослих, літніх людей, вразливих груп (основи безпеки в мережі, розпізнавання фейків, реагування на провокації, налаштування приватності).

Доцільно розміщувати максимум навчальних матеріалів у форматі коротких інтерактивів, україномовних відеолекцій, подкастів, кейс-стаді з реальних ситуацій. Організація всеукраїнських тижнів цифрової грамотності, флешмобів, залучення публічних осіб до промоції цифрової етики — все це ефективно підвищує мотивацію аудиторії.

4. Розвивати механізми соціального контролю й позитивних рольових моделей

Для досягнення якісної культури цифрового спілкування важливо не лише застосовувати репресивні інструменти, а й розвивати позитивний соціальний тиск («peer pressure»), заохочувати солідарність, механізми підтримки й саморегуляції.

Рекомендовано:

- Створити системи репутації (karma rating systems), які стимулюють учасників залишати корисний, етично прийнятний контент, допомагати новачкам, брати участь у вирішенні конфліктів.
- Підтримувати «амбасадорів етики й безпеки» – в авторитетних блогах, адміністраторів, експертів, які поширюють власним прикладом принципи адекватної моделі поведінки.
- Інтегрувати функцію «soft warnings» – попередження для користувачів, що їхній коментар може містити сумнівні чи емоційно-заряджені вислови.
- Заохочувати користувачів до участі у peer-support ініціативах, де учасники допомагають один одному вирішувати складні етичні дилеми у конкретних онлайн-ситуаціях.

Ефективне підвищення рівня етики у цифрових платформах неможливе без залучення і взаємодії різних суспільних акторів – державних органів, бізнесу, неурядових організацій, освітян, психологів, ІТ-експертів та самих користувачів. Спеціалісти з різних галузей повинні об'єднати зусилля у виробленні цілісної стратегії, де питання етики буде інтегровано у всі рівні цифрової екосистеми – від розробки інтерфейсів платформ до судових процесів та громадських ініціатив.

Особливу роль у цьому процесі має відіграти співпраця із законотворцями, які повинні працювати над удосконаленням нормативно-правової бази щодо захисту прав та свобод у цифровому просторі, відповідальності учасників комунікації, захисту від зловживань, булінгу й дискримінації. Не меншу вагу мають публічні ініціативи, які залучають представників бізнесу до розробки саморегуляційних кодексів, етичних стандартів корпоративного спілкування, внутрішніх політик для працівників цифрових компаній.

6. Використовувати сучасні технологічні рішення для підтримки етичної поведінки

Технології, що зробили цифрову комунікацію масовим явищем, можуть бути й потужним інструментом для підвищення етичності середовища. В останні роки активно розвиваються AI- та автоматизовані системи, що дозволяють:

- Ідентифікувати та блокувати мову ворожнечі, образи, спроби маніпуляцій,

- Оперативно помічати фейки за допомогою автоматичних перевірок і краудсорсингових репортів,
- Системно слідкувати за дотриманням балансу між свободою вираження поглядів і захистом від публічного тиску чи насильства.

Проте важливо, щоб алгоритмізація етики не заміняла «людський фактор» та не перетворювалась на інструмент прихованої цензури. ІТ-компанії, впроваджуючи технологічні інновації, повинні забезпечити прозорість своїх модераційних інструментів, можливість оскарження рішень, а головне – чітке інформування користувачів про їхні права та способи самозахисту в разі етичних конфліктів.

7. Розвивати освітньо-просвітницькі та профілактичні програми

Окремо варто зупинитись на необхідності довготривалих програм підвищення загальної та спеціалізованої цифрової грамотності, етичної обізнаності і критичного мислення на всіх рівнях освіти й у неформальному навчанні дорослих. Рекомендовано:

- Включити до освітніх стандартів середньої та вищої школи спеціалізовані модулі з етики цифрових комунікацій, цифрової ідентичності, аналізу інформаційних ризиків.
- Проводити регулярні тренінги й семінари для педагогів щодо засад психологічної та етичної підтримки учасників освітнього процесу в цифрових середовищах.
- Інвестувати у розробку якісних інформаційних кампаній із залученням впливових лідерів думок, блогерів, представників шоу-бізнесу для поширення практик безпечної поведінки та культури поваги до інших користувачів.

Особливу увагу слід приділити групам ризику – підліткам, людям похилого віку, користувачам із низькою цифровою грамотністю, щоб попередити потенційні конфлікти, прояви маніпуляцій чи дискримінації до їх ескалації.

8. Підтримувати саморегуляції онлайн-спільнот та громадських ініціатив

Досвід провідних цифрових мультиплатформ (Facebook, Reddit, StackOverflow тощо) переконливо доводить, що найефективніші та стійкі етичні практики формуються у спільнотах, де дієва саморегуляція й активна позиція учасників поєднується із підтримкою адмінів. Саме громада, за умови функціонування простих, зрозумілих і відкритих механізмів, найкраще володіє інструментами негайного реагування на порушення норм, випадки мови ворожнечі чи булінгу; саме громадянські ініціативи здатні розвивати ефективний «позитивний тиск» на потенційних порушників.

Слід:

- Впроваджувати гейміфіковані інструменти рейтингування корисного контенту, системи доброчесності/карми;
- Запровадити відеочати та «живі кімнати» для обговорення складних етичних ситуацій;
- Створювати публічні кейс-банки та бази даних типових конфліктів для навчальних та просвітницьких проєктів;
- Підтримувати волонтерські ініціативи з психологічної та юридичної допомоги жертвам онлайн-агресії.

9. Безперервний моніторинг, оцінювання ефективності та зворотній зв'язок

Усі заходи щодо етики в цифровому просторі повинні бути не «разовими кампаніями», а процесом безперервного вдосконалення. Платформам і регуляторам слід:

- запровадити регулярний аудит практик модерування, прозорий публічний звіт щодо скарг, інцидентів і дій по кожному з напрямів;
- стимулювати отримання користувацького зворотного зв'язку (анонімні та відкриті опитування, «гарячі лінії»);
- максимально швидко впроваджувати потрібні зміни на основі аналізу ефективності попередніх ініціатив, постійно залучаючи до публічної дискусії експертну спільноту.

З огляду на результати дослідження, власний аналітичний досвід та міжнародні кейси, пропонуємо багаторівневу стратегію покращення етики в

цифрових платформах, що поєднує у собі нормативно-правові, технологічні, організаційні, освітні та соціальні інструменти. Лише через синергію зусиль держави, бізнесу, громадянського суспільства та самих користувачів можна створити безпечне, комфортне та відповідальне цифрове середовище, яке по-справжньому захищатиме інтереси особистості та просуватиме цивілізаційні цінності у XXI столітті.

3.2. Роль освіти у формуванні етичної культури спілкування

Одним із ключових чинників формування етичної культури спілкування в цифрову епоху є система освіти на всіх її рівнях. Стрімкий розвиток цифрових технологій і трансформація традиційних способів комунікації створюють нові суспільні виклики, на які може адекватно відповісти лише гнучка, сучасна й орієнтована на ціннісні засади освіта.

Система освіти виступає основою вироблення у молодого покоління не лише знань і навичок, а й моральних орієнтирів, загальнолюдських цінностей, що критично важливо в умовах швидкоплинних змін інформаційного середовища. З раннього віку діти зазнають впливу цифрових технологій: соцмережі, месенджери, ігрові спільноти стають для них звичним каналом соціалізації. Але без відповідного освітнього супроводу ці процеси можуть набувати деформованих, а часом – деструктивних форм.

Запровадження елементів цифрової етики, правил комунікації, аналізу моральних дилем у навчальний процес є запорукою вироблення в учнів і студентів стійкості до маніпуляцій, здатності відстоювати власну думку без агресії, поважати право на інакшість, розпізнавати прояви булінгу та цифрової дискримінації. Етична культура в такому розумінні – це не лише знання «правильних» чи «неправильних» моделей поведінки, а й внутрішня потреба щодня дотримуватись засад поважного, відповідального, безпечного онлайн-спілкування.

Результати українських та міжнародних соціологічних досліджень підтверджують: найнижчий рівень агресії, проявів кібербулінгу та порушень цифрової етики спостерігається у групах, де системно впроваджуються освітні програми з медіаграмотності, цифрової безпеки, правил етикету онлайн. В Україні поступово формується позитивна практика впровадження факультативних курсів з медіаграмотності у школах, семінарів з цифрової етики для студентів університетів, тренінгів для вчителів, батьків і працівників державних установ.

Наукові праці доводять, що навіть короткотривалі освітні інтервенції (семінари, тренінги, інтерактивні заняття) суттєво підвищують рівень усвідомленості щодо загроз кібербулінгу, вміння ідентифікувати та протидіяти спробам маніпуляції у мережі, надають практичні інструменти для підвищення власної особистої безпеки й психологічної стійкості. Учасники цільових освітніх програм частіше схильні виявляти емпатію, підтримувати жертв агресії й ставати «агентами змін» у своїх цифрових спільнотах.

Сучасна освіта не може обмежуватися лише засвоєнням правил поведінки. Вона має стати механізмом формування цифрової самосвідомості, розвитку критичного мислення, контролю емоцій та вміння цінувати власну та чужу репутацію в онлайн-просторі. Надзвичайно важливою є інтеграція ігрових, ситуаційних методик, кейс-аналізу реальних випадків етичних дилем у цифрових платформах, обговорення кодексів честі, навчання принципам дотримання цифрової приватності і відповідальності за поширення інформації.

Акцент освітнього процесу має зміщуватися у бік розвитку soft skills — комунікативних, емоційних і адаптивних компетентностей, що дозволяють людині витримати тиск цифрового середовища, чинити опір агресії, функціонально працювати з конфліктами та інформаційними ризиками. Такі підходи дають змогу не лише виробити стійку цифрову ідентичність, а й підвищити рівень активного громадянства в онлайн-спільнотах.

Особливе місце в системі формування етичної культури цифрового спілкування займає вчитель і сімейне оточення. Саме через власний приклад, стиль роботи в онлайні та офлайні, педагоги й батьки закладають цінності

взаємоповаги, толерантності, нетерпимості до насильства у всіх його проявах. Сучасний педагог, як і кожен свідомий дорослий, має бути не лише носієм знань, а й модератором здорового цифрового середовища, провідником цифрової етики для молодших поколінь.

Потужним доповненням державної освіти повинні стати позашкільні ініціативи, волонтерські проєкти, громадські кампанії, тематичні хаби, молодіжні творчі групи, що інтегрують цінності етичного спілкування у неперервний комунікативний досвід сучасної молоді. Досвід провідних європейських країн свідчить: саме комбінація формальної і неформальної освіти дає найстійкіший результат у формуванні сталих етичних орієнтирів.

Освіта відіграє вирішальну роль у формуванні етичної культури спілкування у цифрову епоху – від початкової школи до програми навчання протягом життя. Вона має бути наскрізною, інклюзивною і адаптованою до сучасних цифрових викликів. Лише систематична робота щодо запровадження освітніх програм, присвячених етичним, моральним і конфліктологічним аспектам онлайн-взаємодії, дозволить мінімізувати ризики цифрового середовища, сприяти гармонійному розвитку особистості й забезпечити якісне майбутнє для суспільства.

У зв'язку з цим видається доцільним на державному рівні розробити комплексну політику цифрової освіти, що передбачає співпрацю закладів освіти, громадських організацій, батьківської спільноти, IT-бізнесу та ЗМІ. Лише за таких умов можна гарантувати стійкість, дієвість і ефективність формування етичної культури цифрового спілкування для сучасного і майбутнього поколінь.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного комплексного дослідження дозволяють стверджувати, що впровадження цифрових технологій у суспільну комунікацію стало вирішальним фактором трансформації етики та культури спілкування в сучасній Україні й глобальному світі. Аналіз теоретичних джерел, даних соціологічного опитування, статистики й огляду сучасних практик цифрового спілкування засвідчив як глибину й новизну позитивних змін, так і складність й суперечливість нових ризиків та викликів. Відзначено, що специфіка етики та культури спілкування в національному інформаційному просторі полягає в поєднанні загальнолюдських моральних принципів із національними ціннісними орієнтирами, мовно-культурною традицією та суспільно-політичним контекстом. Вона проявляється у прагненні до відповідального, толерантного та достовірного інформування, збереження ідентичності в умовах глобалізованого цифрового середовища та протидії деструктивним комунікативним впливам.

У ході дослідження охарактеризовано як базові, так і сучасні тенденції розвитку цифрових комунікацій: масову інтеграцію цифрових платформ у повсякденне та професійне життя, зростання ролі мобільної та візуальної комунікації, активізацію горизонтальних спільнот, формування нових комунікативних жанрів і розвиток інклюзивних можливостей для різних груп населення. Окремо проаналізовано процеси трансформації мовлення, стилю спілкування, впливу скорочень, смайлів, відеоконтенту та гібридних інформаційних кодів.

Разом із безперечними перевагами – доступністю спілкування, пришвидшенням обміну інформацією, соціальною інтеграцією та творчою багатогранністю – була встановлена низка значущих недоліків: поверхневість і фрагментарність контактів, інформаційний стрес, поширення агресії, хейту, кібербулінгу, проблеми безпеки й приватності, поглиблення цифрової нерівності для окремих вікових і соціальних категорій.

Емпіричне опитування, проведене у межах дослідження, показало, що понад 60% користувачів відзначають зростання різкості й зниження етичних стандартів у цифровому середовищі порівняно з традиційним спілкуванням; 41% респондентів стикалися із проявами кібербулінгу чи онлайн-тролінгу, а понад половина відчувають психологічну втому або самотність після активної взаємодії у мережі. Більшість опитаних виступають за необхідність підвищення рівня цифрової етики, поширення програм цифрової грамотності, стандартизацію правил поведінки та розвиток модерації й соціальної саморегуляції в онлайн-спільнотах.

Глибокий аналіз причин трансформації етики цифрових комунікацій засвідчив системний характер викликів, які ґрунтуються на неготовності суспільства до швидких змін, недостатньому рівні цифрової й медіаграмотності, слабкій інституційній підтримці. Відсутність розвинених етичних кодексів, дієвих інструментів модерації, а також нерегульована анонімність користувачів сприяють поширенню агресії, маніпуляцій та порушень безпеки.

Серед найважливіших напрямів удосконалення культури цифрового спілкування визначено:

- впровадження у практики цифрових платформ чітких етичних стандартів і прозорих механізмів модерації;
- формування культури відповідальності у користувачів усіх вікових категорій;
- розвиток системної освіти з питань цифрової грамотності, етики та інформаційної безпеки;
- підтримка саморегуляційних механізмів і позитивних рольових моделей онлайн-спілкування;

Таким чином, лише за умови спільної відповідальності, інституційної підтримки та підвищення рівня цифрової культури можна мінімізувати ризики деструкції етичних норм комунікації й максимально використати практичний і креативний потенціал цифрових технологій для індивідуального та суспільного поступу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Андрійченко Ж.О., Близнюк Т.П., Майстренко О.В. Digital етикет та комунікації: тенденції та вимоги сьогодення. Економіка та суспільство. 2021. Випуск №34. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/983-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-940-1-10-20220127.pdf> (дата звернення: 26.05.2025)
2. Бебик В.М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз: монографія. Київ: МАУП, 2005. 440 с.
3. Бондаренко І.С. Журналістська етика: навчально-методичний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Журналістика» освітньо-професійних програм «Журналістика», «Реклама і зв'язки з громадськістю», «Редакторсько-видавнича діяльність і медіамоделювання». Запоріжжя: Запорізький національний університет 2021. 175 с.
4. Воронкова В.Г. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика: монографія. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 460 с.
5. Галушак М. Інтеграція принципи етичних принципів в інформаційному просторі: міжкультурний контекст та комунікативна взаємодія. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць. Серія «Філософія»*. Спецвипуск, присвячений євроінтеграційній тематиці. 2022. С. 24-35.
6. Головіна Н.І. Регулятивний потенціал інформаційної етики. *Філософські обрії: наук.-теорет. журн.* Полтава: [б.в.], 2019. Вип. 42. С. 160–164.
7. Дзьобань О. Цифрова людина як філософська проблема. *Інформація і право*. № 2(37). 2021. С. 9-19.
8. Дюмін О.З., Ніколаєва А.О. Ділове спілкування (Риторика та ораторське мистецтво): практ. посіб. Харків: Видавництво ХТУРЕ, 2021. 146 с.

9. Єжижанська Т.С. Основні підходи до вивчення комунікації. *Наукові записки*. Серія «Культура і соціальні комунікації». URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/Nznuoaksk_2010_2_6%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/Nznuoaksk_2010_2_6%20(3).pdf) (дата звернення: 15.05.2025)
10. Зражевська Н. Теорія медій та суспільства. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2021. 192 с.
11. Інститут соціології НАН України. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Збірник наукових праць. Вип. 30, 2022. За ред. д. філос. н. Н.В. Паніної. Київ: ІС НАНУ, 2022. – 582 с. <http://i-soc.com.ua/assets/files/monitoryng/monitoring2022.pdf> (дата звернення: 21.05.2025)
12. Капустіна Н., Токар Л. Цифрова етика: навч.-метод. реком. (для здобувачів вищої освіти магістер. рівня за профілем освіт. програми «Філософія медійних практик») Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2023. 50 с.
13. Квіт С. Масові комунікації. Друге вид., випр. і доп. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2018. 352 с.
14. Коробко М.І. Інформаційна етика як необхідний елемент регуляції сучасного інформаційного суспільства. *Українські культурологічні студії*. 2021. № 1. С. 46-50.
15. Коротенко О. Як працює диджитал-етикет. Головні правила. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://bazilik.media/iak-pratsiuiie-didzhytal-etyket-holovni-pravyla/> (дата звернення: 26.05.2025)
16. Лозовой Р.О., Уманець О.В., Ценко М.Б. Культура особистості та етикет: посіб. Харків: Регіон-інформ, 2004. 112 с.
17. Міністерство цифрової трансформації України; Київський міжнародний інститут соціології; ГО «Освіторія». Цифрова грамотність населення України – 2022: результати загальнонаціонального дослідження [Електронний ресурс]. Київ, 2022. 55 с. URL: https://osvitoria.media/wp-content/uploads/2022/12/%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB_report-Cifrova-gramotnist_2022.pdf (дата звернення: 29.05.2025)

18. Молоткіна В.К. Організація сучасної ділової комунікації: Навчально-методичний посібник. Переяслав-Хмельницький: «Видавництво КСВ», 2018. 267 с.
19. Палеха Ю.І. Ділова етика: навч. посіб. 4-те вид. Київ: Видавництво Європейського університету, 2002. 181 с.
20. Палеха Ю.І. Етика ділових відносин: навч. посіб. Київ: Кондор, 2007. 310 с.
21. Пентилюк М.І., Маруніч І.І., Гайдаєнко І.В. Ділове спілкування та культура мовлення: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2011. 224 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/828569/> (дата звернення: 03.04.2025).
22. Проценко О., Чубіна Т., Дмитренко М. Етика та інформаційна етика у комунікативному просторі сучасного суспільства. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 44, С. 98–104.
23. Сетикет (мережевий етикет, нетикет). URL: <https://library.pdpu.edu.ua/index.php/pronas/naukovtsiam/suchasna-onlain-komunikatsiia/543-setyket>. (дата звернення: 16.04.2025)
24. Скіннер К. Людина цифрова. Четверта революція в історії людства, яка торкнеться кожного. Київ: Фабула, 2020. 272 с.
25. Спірін О.М. Основні підходи до визначення понять. Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України: метод. рекомендації. Київ: Атіка, 2010. 88 с.
26. Український інститут майбутнього. Покоління Z в Україні: цінності, впливи, інтереси, 2022. URL: <https://www.uifuture.org/assets/content/UID-Generation-Z-report-2022.pdf> (дата звернення: 26.05.2025)
27. Філіпова Л.Я. Роль комп'ютерної етики в формуванні інформаційної культури користувачів комп'ютерно-мережевого середовища (за книгою американського етика Дебори Джонсон. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2019. № 3. С. 75-80.
28. Цифровий етикет: як правильно спілкуватись в інтернеті. URL: <https://logikaschool.com/digitaletiquette> (дата звернення: 19.05.2025)

29. Цифровий етикет: як уникнути віртуального неподобства. URL: <https://spacemag.com.ua/lifestyle/czyfrovyyj-etyket-yak-unyknuty-virtualnogo-nepodobstva/> (дата звернення: 26.05.2025)
30. Шоріна Т.Г. Філософський аналіз дискурсу інформаційної етики та її морально-практичних дилем. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2021. № 1 (33). С. 74-79.
31. Pew Research Center. Teens, Social Media and Technology 2022. URL: <https://www.pewresearch.org/internet/2022/11/16/teens-social-media-and-technology-2022/> (дата звернення: 16.04.2025)
32. Santosh T. Emphasizing the importance of digital etiquette practices in the age of digitalization a digital stress dimension. URL: https://www.academia.edu/download/65766194/Digital_Stress.pdf (дата звернення: 26.05.2025)

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета соціологічного опитування:

«Етика та культура спілкування у цифровому середовищі»

Шановний(а) респонденте! Це опитування є анонімним. Мета – дослідити особливості спілкування в цифровому середовищі, рівень дотримання етичних норм та вплив цифрових технологій на комунікаційну культуру.

1. Ваша стать:

- Чоловіча
- Жіноча
- Інше
- Відмова відповідати

2. Ваш вік:

- 18–24
- 25–34
- 35–45

3. Категорія зайнятості:

- Студент(ка)
- Працююча особа
- Тимчасово не працюю
- Самозайнятий(а)/Підприємець
- Інше (вказіть)

4. Якими цифровими платформами для спілкування Ви користуєтеся найчастіше? (можна обрати декілька)

- Facebook
- Instagram
- Telegram
- Viber

- WhatsApp
- TikTok
- Інше (вкажіть)

5. З якою метою Ви найчастіше користуєтеся цифровими платформами?

- Спілкування з друзями чи родиною
- Робочі/навчальні питання
- Онлайн-ігри/розваги
- Отримання інформації (новини, блоги тощо)
- Знайомства
- Інше (вкажіть)

6. Як часто Ви спілкуєтесь у цифровому середовищі (соцмережі, месенджери тощо)?

- Постійно (майже щодня)
- Кілька разів на тиждень
- Раз на тиждень
- Рідше

7. Чи було таке, що Ви у цифровому спілкуванні реагували жорсткіше або гостріше, ніж це зробили б у реальному житті?

- Так, часто
- Іноколи
- Рідко
- Ніколи

8. Чи були у Вас конфлікти, суперечки або образи в онлайн-спілкуванні?

- Так, часто
- Іноді
- Дуже рідко
- Ніколи

9. Чи відчуваєте Ви, що загальна культура спілкування у цифровому середовищі нижча, ніж у реальному спілкуванні?

- Так

- Скоріше так
- Скоріше ні
- Ні
- Важко відповісти

10. Чи траплялось Вам стикатися з проявами: (можна обрати декілька варіантів)

- Кібербулінг (переслідування, висміювання, цькування онлайн)
- Хейт-спіч (мови ворожнечі)
- Тролінг
- Спам/реклама
- Образи, хамство
- Ніколи не стикався(-лася)

11. Як Ви переважно реагуєте на агресію чи провокації в мережі?

- Ігнорую
- Видаляю коментарі/блокую користувача
- Вступаю в дискусію
- Повідомляю про порушення модераторам
- Інше (вказіть)

12. Чи були випадки, коли Ви самі в онлайн-спілкуванні використовували образливі або різкі вислови?

- Так, часто
- Іноколи
- Рідко
- Ніколи

13. Чи намагалися Ви видалити/редагувати свої повідомлення через їхню надмірну емоційність чи неприйнятність?

- Так, неодноразово
- Бувало кілька разів
- Рідко
- Ніколи

14. Чи відчуваєте Ви втомленість, дратівливість або самотність після тривалого онлайн-спілкування?

- Так, часто
- Іноколи
- Рідко
- Ніколи

15. Чи вважаєте Ви, що необхідно підвищувати загальний рівень цифрової етики у суспільстві?

- Так, це дуже важливо
- Скоріше так
- Скоріше ні
- Ні

16. Які заходи, на Вашу думку, сприятимуть покращенню етики онлайн-спілкування? (Відкрите питання; можете обрати кілька варіантів або написати свою думку)

- Навчальні програми з цифрової етики
- Посилення модерації контенту
- Введення адміністративної відповідальності
- Популяризація позитивного прикладу
- Інше (вказіть)

Дякуємо за участь у дослідженні!